

КРУШЕЛЬНИЦЬКА Таїсія Анатоліївна,
д-р наук держ. упр., доц., проф. каф. економіки
та регіон. економ. політики ДРІДУ НАДУ

АНАЛІЗ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Досліджуються історичні джерела розвитку функціональних аспектів державного управління в Україні. Узагальнюються на ґрунті аналізу національних традицій особливості розвитку державних інститутів та визначаються перспективи їх розвитку. Виявляється, що однією з особливостей національних традицій функціонування системи державного управління є дуалістичність історичних джерел її виникнення і становлення.

Ключові слова: державне управління, історичні джерела, аналіз, концепція світогляду, державні посадові особи, функції, відповідальність.

Крушельницкая Т. А. Анализ исторических источников развития функциональных аспектов государственного управления в Украине

Исследуются исторические источники развития функциональных аспектов государственного управления в Украине. Обобщаются на основе анализа национальных традиций особенности развития государственных институтов и определяются перспективы их развития. Выявляется, что одна из особенностей национальных традиций функционирования системы государственного управления – дуалистичность исторических источников ее возникновения и становления.

Ключевые слова: государственное управление, исторические источники, анализ, концепция мировоззрения, государственные должностные лица, функции, ответственность.

Krushelnytska T. A. Analysis of historical sources of the development of functional aspects of public administration in Ukraine

The historical sources of the functional aspects of public administration in Ukraine are investigated. Summarized based on an analysis of national traditions peculiarities of the state institutions and outlines the prospects for their development. Revealed that one of the features of the national traditions of the functioning of public administration – duality of historical sources of its origin and formation.

Key words: public administration, historical sources, the analysis of the concept of ideology, government officials, functions, responsibilities.

Постановка проблеми. Розвиток державного управління значною мірою відбувається залежно від перспективної значущості певної мети, точності визначення тенденцій стратегічного спрямування еволюції держави і суспільства, дієвості тактичних заходів та оперативної ефективності вирішення ситуаційних питань суб'єктами управління – державними інститутами. Сьогодні в Україні в умовах довготривалої прогнозованої економіко-політичної кризи державні інститути, що втілюють організаційно-функціональні аспекти державного управління, виявились неефективними, а подекуди навіть непрацездатними. Причиною цього є застаріла організаційно-ієрархічна побудова, надмірна забюрократизованість, суперечності законодавства, упередженість і спотворений морально-етичний профіль державних службовців тощо. Водночас, через вплив інтеграції України у світовий економічний простір, розвиток національної системи державного управління стає неможливим без упровадження організаційно-функціональних аспектів роботи державних інститутів, прийнятих у розвинених країнах. Робота державних інститутів дедалі більше має спрямовуватись на трансформацію світоглядних підходів, розширення взаємодії елементів у самій системі та із зовнішніми об'єктами управління. Тому сьогодні, в умовах гострої економічної кризи, коли від своєчасно прийнятого рішення залежить доля країни, аналіз історичних джерел функціональних аспектів державного управління, теоретичне обґрунтування перспектив модернізації національних державних інститутів відповідно до парадигми міжнародних суспільно-економічних відносин є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження різних аспектів теорії і практики державного управління привертають пильну увагу вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, у своїх працях В. Гайндль, С. Серьогін,

В. Саламатов, А. Халецька, Є. Хорошаєв та інші дослідники доволі глибоко вивчають світовий досвід функціонування системи державного управління. Теоретичні і практичні проблеми функціонування державних інститутів з погляду виявлення історичних джерел, що є основою їх розвитку, перебувають у центрі уваги таких науковців, як В. Андрущенко, Л. Івашова та ін. Водночас аналіз історичних і ментально-мотиваційних джерел розвитку саме функціональних аспектів державного управління, результати якого стали б основою модернізації державних інститутів в умовах глибокої економічної і політичної кризи, є недостатнім, а тому ці питання потребують належної уваги. Так, залишаються недостатньо висвітленими проблеми розробки і впровадження інноваційних методологічних підходів до забезпечення високого рівня функціонування державних інститутів, усунення наявних недоліків і суперечностей, за наявності перманентної законодавчої і ситуаційної нестабільності. Окрім того, розвиток національної системи державного управління наразі піддається впливу процесів біполярної інтеграції України у світовий економічний простір і амбівалентних внутрішніх змін. Це потребує абсолютно нових підходів, напрацювання яких можливе в результаті усвідомлення історичних джерел розвитку державного управління в Україні.

Метою статті є аналіз історичних джерел розвитку функціональних аспектів державного управління в Україні з визначенням пріоритетів і обґрунтуванням доцільності зосередження зусиль на реалізації напрямів модернізації владних інститутів України.

Виклад основного матеріалу. В Україні все більшого наукового осмислення набуває узгоджена система поглядів на державне управління як на сферу суспільної діяльності, що охоплює всі гілки влади й передбачає адекватне поєднання політичних, правових, соціальних, адміністративних, економічних та інших функцій держави. В. Бакуменко стосовно сутності державного управління пише, що це «... система, об'єктом якої є все суспільство, а суб'єктом – система державної влади у вигляді спеціально утворених органів, між якими розподілені певні функції державного управління» [3, с. 1].

Держава в процесі виконання конституційно закріплених за нею функцій постійно стикається із суперечностями, історичним джерелом яких є сама сутність держави. Так, головний парадокс державного управління, який реально існує, але

досить важко усвідомлюється, полягає в необхідності виконання державою її функцій, що потребує максимального наповнення бюджету, з одного боку, а з іншого – у потребі заохочувати своїх громадян до виконання певного суспільного обов'язку, наприклад добровільної сплати податків. Отже, організаційно-ієрархічна побудова національних державних інститутів є основою їх ефективного функціонування і передумовою досягнення пріоритетних цілей, являє собою сукупність визначальних принципів побудови, притаманних державним органам, наявною матеріально-технічною, науковою та інтелектуально-професійною базою.

У функціональному аспекті міжнародні інтеграційні та загальноекономічні процеси, у яких Україна є активним фігурантом, об'єктивно мають спрямовувати реформування державного управління національних владних інститутів у напрямі гармонізації законодавства, його адаптації до вимог ЄС, побудови партнерських відносин між державою, як суб'єкта управління, із територіальними громадами, підвищення рівня соціальної свідомості тощо. Історично склалось так, що суб'єкти державного управління поступово набували все більш різноманітних функцій, опікувалися все різноманітнішими видами діяльності і сферами впливу. Тому основним завданням розвитку функціональних аспектів управління є комплексне вирішення всіх завдань владних інститутів для забезпечення більш узгодженої взаємодії з об'єктами управління на якісно новому рівні, а це, у свою чергу, викликає потребу докорінного реформування суб'єктів управління. У межах системи державного управління взаємозв'язок «суб'єкт – об'єкт» лише за умови спільних зустрічних зусиль спричинить бажаний синергетичний ефект у поточній і стратегічній перспективах.

Система державних інститутів України вже піддається реформуванню в напрямках реорганізації організаційно-ієрархічної побудови, перегляду делегованих функцій, упорядкування нормативної бази, запровадження механізмів протидії тіньовій економіці тощо, проте перебіг реформ не дає очікуваного результату. З урахуванням цього зазначимо, що пошук русійних і гальмівних елементів функціонування системи державного управління має здійснюватись через аналіз впливу історичних джерел на її розвиток.

Необхідно відзначити, у теоретичному обґрунтуванні функціональних аспектів державного управління і в їх практичній роботі недоліки й суперечності мають місце і

в інститутах інших країн, де даються взнаки складності ієрархічної системи управління, законодавчої недосконалості й неузгодженості тощо. Практика державного управління в країнах ЄС за останні десять років значно зрушилась у напрямі створення збалансованих, прозорих і більш відповідальних відносин між органами влади, територіальними громадами й окремими громадянами. Розвиток інституціоналізації роботи владних інститутів у країнах ЄС уже тривалий час спрямований на посилення юридичної й соціальної відповідальності владних органів перед громадянами (виборцями) та моральної відповідальності останніх перед суспільством і державою. Такий підхід до розбудови роботи державних інститутів демонструє значні успіхи стосовно вдосконалення їх функціональних аспектів, що, урешті-решт, зумовлює підвищення добробуту громадян у країні.

У більшості європейських країн під впливом нових теоретичних течій відбулася переорієнтація наукового розуміння світогляду стосовно функціональних аспектів державного управління та стилю державно-управлінської діяльності. На підтвердження цього наведемо думку Я. Керемецького, що виокремив основні риси сучасної культури державного управління, яка, за його твердженням, створюється розвитком взаємозв'язку між зміною «філософії» принципів управління і поглядом на роль «...людського фактора...», перетворенням «...моральних цінностей в норми» економічних відносин [7, с. 94]. Тобто формується, за словами Т. Бутирської, «внутрішня культура суспільства, опосередкована державою» [5, с. 160]. Отже, на перший план наукової спільноти виступає економіка добробуту, центральним постулатом якої є оптимум Парето [1, с. 9 – 11], що передбачає певний розподіл ресурсів, зміна якого за будь-яких причин, у тому числі і задля підвищення добробуту одних людей, є неможливою без синхронного погіршення стану інших.

Наукова теорія звертає увагу, що взаємодію ланки держава – громадяни врегульовують державні інститути через окремих посадових осіб. Саме інститути зумовлюють, санкціонують і контролюють поведінку окремих або об'єднаних у спільноти індивідів, зазначають С. Макеєв, М. Чурилов та ін. [9, с. 212 – 218]. Автори наголошують, що помітно впливає на перебіг суспільних процесів культура, вона формує в суспільстві домінуючі ідеали й ціннісні ієрархії і надає легітимності критеріям колективної й індивідуальної свідомості [9, с. 212 – 218]. І додамо, що саме суспільна свідомісна культура кожного громадянина, у тому числі й державного

посадовця, визначає стиль управлінської діяльності та формує механізми системи державного управління, які приводяться у дію певними органами, тобто інститутами, а вони, у свою чергу, формуються зусиллями посадових осіб, так званої бюрократії, або бюрократичним апаратом.

Бюрократія, якщо під цим терміном розуміти державно-управлінський апарат, є важливим засобом виконання державних функцій, провадження державних заходів, проведення реформування, упровадження новаційних норм, стандартів і положень. Тому бюрократія, як державний інститут, посідає важливе місце в системі державного управління. Макс Вебер вважається першим, хто здійснив детальний аналіз взаємозв'язків між «...панівною системою, державою, капіталістичним економічним розвитком та бюрократією...» [6, с. 94]. Та що найбільш важливо, що М. Вебер приписує бюрократії «...функцію каталізатора модернізації...» на кожному історичному етапі розвитку суспільства [6, с. 94]. Вважаємо за доцільне додати, що дійсно, бюрократія в кожній країні є потужною силою, ця сила може стати рушійною у разі поступальних змін у суспільстві й державі, як вважали М. Вебер і В. Гайндль та інші науковці, з якими ми цілком погоджуємось. Проте через об'єктивно-функціональну інертність та інші чинники бюрократія одночасно є і потужною гальмівною силою у здійсненні реформ та провадженні прогресу. Саме тому важливим є вибір прийняттого стилю державно-управлінської діяльності, поступове відокремлення від авторитарного та усталення демократично-ліберального.

Питання зародження філософії управління та ролі держави ми розглядали раніше [8], а в межах цієї статті ми відзначимо лише наочну наявність світоглядних відмінностей Сходу й Заходу, які складались тисячоліттями й сформували різну культуру й ментальність народів цих територій. Колосальна різниця в баченні світу та традиціях його пізнання сформувала сукупність наукових, релігійних, художніх, естетичних і духовних цінностей. Форми і методи державного управління складались під дією національних традицій стосовно соціальних відносин та орієнтацій у суспільствах. Західний підхід до функціонування державних інститутів сформувався під впливом епох Ренесансу, Реформації та Просвітництва, західна форма наповнена принципово іншим змістом.

І хоч на сьогодні через геопланетарні процеси світоглядні моделі «Схід – Захід» втрачають окремі риси своєї автентичності, деякі з них мають настільки

глибинну сутність, що і сьогодні визначають особливості свідомості громадян, спосіб й методи формування суспільно економічних та політичних інститутів. Світогляд українців, закономірності соціально-культурної еволюції, матеріальні та соціокультурні детермінанти формувались протягом сторіч на перетині зон дії обох моделей, проте аналіз ціннісних зв'язків, їх обумовленість та інші ознаки дають нам підстави схилитись до бачення домінування східної складової в українській ментальності. Схиляючись перед неоціненним спадком східної культури, зазначимо, що вона внесла в наше сприйняття принципів побудови світу й ті риси, які необхідно викорінювати: хабарництво, протекціонізм тощо. Це пояснює застосування відповідних методів і способів управління, як-от замість лінійності, послідовності й логічного розрахунку в національній практиці застосовується ситуаційний підхід, за якого можуть нехтуватись «... залежності від причинно-наслідкового зв'язку», але залишається «залежність окремого від ситуації, що постійно змінюється» [4] тощо.

Стосовно новітньої історії зазначимо, що ретроспективний аналіз розвитку системи державного управління в Україні, яка еволюціонувала під впливом загальних настанов централізованого уряду Радянського Союзу, дозволив узагальнити особливості і традиції, що склались протягом ХХ ст. і на початку ХХІ ст., які стали одним із ключових елементів усвідомлення тенденцій формування національного досвіду в цій сфері й інституційних реалій функціональних аспектів управління. Виникнення і становлення національних державних інститутів обмежені в часовому (кількома десятками років) і інституціональному сенсах (основним спадком є інституції, сформовані за часів соціалізму із застосуванням адміністративно-командних методів), а тому немає тривалих, стійких традицій позитивного характеру, вивірених часом і здобутих досвідом, які існують у більшості розвинених країн.

Ураховуючи вплив обох філософських моделей, наведені часові й інституційні обмеження формування національного державного управління, зазначимо, що однією з найбільш значних його особливостей є дуалістичність впливу історичних джерел на його виникнення в Україні, які наразі зумовлюють спрямування розвитку й визначають основні пріоритети його впливу. Так, першою історичною складовою, що має системостворювальний сенс у розвитку державного управління в незалежній Україні, є його виникнення на основі спадку адміністративно-командної системи СРСР з притаманними їй методами, прийомами, недоліками і суперечностями.

Ключовою відзнакою методів і прийомів тієї системи управління, які залишаються в сучасних національних державних інститутах, було крихке балансування між ієрархічним підпорядкуванням вищим ланкам управління із суворою дисципліною й жорсткою відповідальністю, з одного боку, і спокусливим бажанням особистої матеріальної винагороди – з іншого.

Таке балансування призвело до виникнення викривленої світоглядної концепції посадових осіб, сутність якої зводиться до практично необмеженого розширення владних повноважень та створення особистого добробуту в окремо взятій оселі, сім'ї, осередку тощо. При цьому владні особи, маскуючись за патріотичними гаслами про звитяжне процвітання, приховували реальний стан економіки країни, нехтували рівнем життя й умовами роботи інших громадян. Спотворення адміністративно-командною системою управління світогляду державних службовців обумовило виникнення парадоксального протистояння: всевладдя й безкарність через відсутність зворотного зв'язку влада – громадяни проти їх же бездіяльності й некомпетентності через відсутність відповідальності й розпорядчо-резольційний стиль керівництва. Тобто з певного часу в Радянському Союзі виникла «популяція» державних службовців, партійної еліти, владні амбіції і особисте збагачення яких поступово, але невпинно ставало основним пріоритетом їх діяльності, вело до загострення соціально-економічної ситуації в країні й зубожіння решти населення.

Другою історичною складовою, яка вступає в суперечність з попередньою, стало застосування окремих загальноприйнятих у світі підходів і принципів розбудови системи державного управління, які були запроваджені в національній практиці у відповідь на виклики ринкової економіки вже після набуття Україною незалежності. Свого часу це дозволило здійснити перехід від цілковитого застою до певних позитивних інституційних зрушень з умовною адаптацією міжнародних правил і стандартів. Дуоцентричне тяжіння реформування системи державного управління між двома світоглядними концепціями, яке за його характером ми вважаємо амбівалентним, викликало перманентно революційний, непослідовний і суперечливий характер реформ, які відбувались, але залишали систему державного управління неефективною з позиції побудови суспільства добробуту.

Якщо друга складова підходу до реформування державного управління стала здебільшого носієм прогресивних надбань системи, то перша – важкий спадок

радянської доби – беззаперечно, є регресивним чинником, який і донині має потужний вплив, бо в ньому криються особистісні мотиваційні важелі, протидії яким ще не напрацювали наше суспільство й держава. Таким чином, у СРСР склалась і перейшла в практику роботи державних інститутів України концепція їх функціонування, сутність якої можна звести до такого: спрямування владних зусиль на матеріалізацію особистих амбіцій за допомогою посадових повноважень.

Таким чином, у результаті «об'єднання необ'єднуваного» Україна створила систему державних інституцій, яка у функціональному (і не лише) аспекті не відповідає потребам сучасної системи державного управління країни, що обрала цивілізаційний шлях до розвитку й процвітання.

Серед основних негативних ознак цієї системи назвемо такі: перелік і розподіл функцій між її ланками є недостатньо конкретизованим, що створює складні бюрократичні ланцюги; відповідальність посадових осіб не визначається конкретно, що усуває будь-яке покарання за невиконання посадових обов'язків, неналежне їх виконання чи навіть відвертий саботаж; неузгодженості національного законодавства зводять нанівець прогресивні започаткування в цій сфері; дисбаланс відносин між державою і громадянами дедалі загострюється, посилюється невдоволення з обох сторін тощо.

На сьогодні суперечливість і недосконалість функціонування системи державних інститутів, яка сформована під впливом історичної зумовленості інституційних змін, криється в судомному потязі посадових осіб усіх рівнів до утримання методів і принципів роботи, притаманних адміністративно-командній системі СРСР, які вже не просто є застарілими, а, маючи риси злочинного походження, стали відверто гальмівними. І хоч за часів незалежності в Україні ця концепція матеріалізації владних повноважень трансформувалась за формою, поступово позбуваючись партійних ознак та набуваючи бізнесово-олігархічних, проте її сутнісне наповнення практично не змінилось.

Ураховуючи, що характерною особливістю функціонування державно-управлінських інститутів, відмінною від інших сфер, є соціальна активність посадових осіб та органів державної влади, пов'язана із застосуванням державно-владних повноважень, бо залежить від культурних, професійних та особистісних якостей посадових осіб [2, с. 432], то й реформування системи державного управління

насамперед необхідно спрямовувати в площину розвитку професійно-етичного профілю державного службовця. Через це ефективність функціонування державного управління, «...носієм якої в решті-решт є людина...» [2, с. 431], у будь-якій країні є сферою, жорстко нормативно регламентованою і підпорядкованою єдиній меті – формуванню і реалізації позитивного управлінського впливу держави на суспільно-економічні процеси. Це не виключає проявів корупції, зловживань владою й професійних помилок, проте їх масштаб і кількість є на декілька порядків нижчими, ніж у нашій країні. Натомість в Україні визначення й обмеження державно-владних повноважень та відповідальності посадових осіб є не завжди чітко визначеними нормативно, свідомо нехтується або застосовується так званий «адміністративний ресурс». Відповідно до цього громадяни стали певною мірою заручниками світоглядного, культурного, морального й професійного рівня посадових осіб та дії спотвореної структури системи управління. Але через зростання інформованості, зміну міждержавних відносин, міграцію капіталів і ресурсів та інші чинники за останні роки суттєво змінився світогляд населення, усвідомлення ролі держави та справжнього становища державних інститутів.

Тому функціонування державно-управлінських інститутів, яке здійснюється винятково через посадових осіб і є їх винятковим привілеєм і надзвичайною відповідальністю, потребує негайного реформування. Причому якщо найближчим часом не відбудеться докорінного законодавчого реформування, воно може бути здійснене більш радикальним шляхом. Саме тому вже сьогодні для врегулювання антагонізму суспільно-економічних відносин межі дії і характер впливу державних інститутів, які склались під впливом певних історичних чинників, мають бути приведені у відповідність до міжнародних норм і стандартів. Зокрема, потребує чіткого визначення перелік функцій посадових осіб, їх відповідальності і мотивації, що можливе за умови ревізії законодавчих норм на предмет виявлення й усунення корупційних елементів, розробки й подальшого моніторингу критеріїв оцінювання ефективності роботи. Конкретизація обов'язків і відповідальності посадових осіб владних інститутів відповідно до делегованих їм функцій за субсидіарним принципом, могла б бути впорядкована у вигляді матриці, що містила б стандарти функціональних обов'язків, алгоритм їх виконання, звітність і відповідальність (морально-етичну, дисциплінарну, адміністративну тощо) за невиконання.

Саме тому стратегічні пріоритети реформування функціональних аспектів національної системи державного управління мають бути рішуче спрямовані до поступової адаптації зарубіжного досвіду (маються на увазі здебільшого країни ЄС), яка передбачає побудову державних інститутів і суспільно-економічних відносин, у цілому узгоджених із міжнародними вимогами й стандартами. З цією метою для забезпечення ефективності національних державних інститутів у функціональному аспекті пропонуємо застосування таких заходів: розробка проектів нормативно-правових актів з використанням принципово нових підходів; опрацювання й упровадження професійно-кваліфікаційного профілю посадових осіб на основі ліберально-демократичного стилю державно-управлінської діяльності; поліпшення матеріально-технічного та фінансово-мотиваційного забезпечення; розробка й упровадження антикорупційної програми.

Висновки. Ураховуючи вищенаведене, можна зробити такі висновки:

1. Перманентно революційний, непослідовний і суперечливий характер реформ, які відбувались протягом років незалежності в Україні в системі державного управління і залишали її неефективною з позиції побудови суспільства добробуту, є наслідком біцентричного тяжіння процесу реформування між двома світоглядними концепціями «Схід – Захід», яке за своїм характером є амбівалентним.

2. Виникнення і становлення національної системи державного управління зумовила дуалістичність історичних джерел: з одного боку, виникнення системи державного управління в незалежній Україні на ґрунті спадку адміністративно-командної системи СРСР, а з іншого – розбудова системи у відповідь на виклики ринкової економіки через перехід від цілковитого застою до певних інституційних зрушень з умовною адаптацією міжнародних правил і стандартів.

3. Під дією історичних джерел, на тлі яких виникла і розвивалась національна система державного управління, сформувалась концепція світогляду державних посадових осіб, яка визначає зміст їх функціонування, сутність якої можна звести до потреби спрямування владних зусиль на матеріалізацію особистих амбіцій за допомогою посадових повноважень.

4. Стратегічні пріоритети реформування функціональних аспектів державного управління України мають бути рішуче спрямовані на поступову адаптацію зарубіжного досвіду через побудову державних інститутів і суспільно-економічних

відносин, загалом узгоджених із міжнародними вимогами і стандартами. Це можливо в разі подолання історичної зумовленості, пропагування філософії ліберально-демократичного стилю державно-управлінської діяльності, модернізації державних інститутів, формування декорумпованої законодавчої бази тощо.

Перспективи подальших розвідок полягають у теоретичному осмисленні й опрацюванні практичних підходів до аналізу системи фінансово-економічних показників у контексті забезпечення прискорення соціально-економічного розвитку України.

Список використаних джерел

1. **Андрущенко В. Л.** Податкові системи зарубіжних країн : навч. посіб. / В. Л. Андрущенко, О. Д. Данілов. – К. : Комп'ютер-прес, 2004. – 300 с.
2. **Атаманчук Г. В.** Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – 4-е изд., стереотип. – М. : Омега-Л, 2006. – 578 с.
3. **Бакуменко В. Д.** Методологічний підхід до аналізу розвитку соціальних систем з позицій дослідження сфери їх впливу / В. Д. Бакуменко // Акт. пробл. держ. упр. : зб. наук. пр. Укр. акад. держ. упр. при Президентіві України : Одес. філіал. – 1999. – Вип. 2. – С. 72 – 82.
4. **Безарова Г. І.** Схід і Захід: порівняльний аналіз релігійно-філософських традицій / Г. І. Безарова, Н. І. Зорій, А. Я. Слубська // Філософія. Т. 4. Історія філософії. – Режим доступу : www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Philosophia/53571.doc.htm.
5. **Бутирська Т. О.** Державне будівництво: стан, суперечності, перспективи розвитку України : монографія / Т. О. Бутирська. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 484 с.
6. **Гайндль В.** Модернізація та теорії модернізації: приклад габсбурзької бюрократії / В. Гайндль // Україна Модерна. – 1996. – № 1. – С. 89 – 100.
7. **Керемецкий Я.** Новая культура управления и модернизация производства / Я. Керемецкий // Альтернативы. – 1998. – № 3. – С. 93 – 99.
8. **Крушельницька Т. А.** Управління податковою системою України в умовах міжнародної економічної інтеграції : монографія / Т. А. Крушельницька. – Донецьк : Юго-Восток, 2012. – 412 с.

9. **Чурилов М. М.** Соціологія : навч. посіб. / М. М. Чурилов ; за ред. С. О. Макеєва [та ін.]. – 4-те вид. – К. : Знання, 2008. – 566 с.